

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

יום חמישי 13 מרץ 2025

לכבוד

שר המשפטים, ח"כ יריב לוין

השרים החברים בוועדת השרים לענייני חקיקה

הנדון: הצעת חוק המועצה להשכלה גבוהה (תיקון) – הגבלת שיתוף הפעולה בין מוסד אקדמי לבין ארגון הפועל נגד מדינת ישראל), התשפ"ג–2023.

ההצעה שבנדון עתידה לעלות לדיון בוועדת השרים לענייני חקיקה, ביום שני, 17.3.2025. אנו מבקשים להביע התנגדות להצעה, שתפגע קשות בחופש הביטוי, והיא עלולה ליצור פתח לפוליטיזציה גסה של המרחב האקדמי בישראל, לפגוע פגיעה אנושה במנגנון התקצוב (ות"ת) שנועד לשמור על ריחוק והפרדה בין שיקול הדעת הפוליטי לבין התקצוב של המוסדות להשכלה גבוהה. ההצעה עלולה להביא בפועל לבידודה של האקדמיה הישראלית מעמיתיה בעולם הרחב האקדמי ולהחלשתה האקדמית, וכן לסתימת פיות ולרדיפה של אנשי הסגל האקדמי במדינת ישראל.

לא הוצגה כל הצדקה להסדר המוצע וממילא אין כל צורך בהסדר זה המכוון ספציפית למוסדות המתוקצבים במערכת ההשכלה הגבוהה, נוכח ההוראות הקיימות בדיון כיום לגבי ביטויים אסורים לפי הדין הפלילי החל על כל אדם ונוכח ההוראות בדיון הקיים לפיהם אפשרי, בנסיבות ובהליכים הקבועים לפיהם, לקצץ תקציב של כל מוסד מתוקצב ונתמך.

ההצעה מעניקה סמכות דרקונית לשר החינוך, לבחון באופן ישיר התקיימות עילות ולהפחית תקציבים ממוסדות להשכלה גבוהה. זאת, לאחר שהגיע למסקנה, ללא כל חובה לקבל חוות דעת מקצועית או לשמוע עמדה משפטית, שמוסד להשכלה גבוהה הוציא הוצאה עבור שיתוף פעולה עם גוף אחר בפעילות שמקיימת אחת משורה של עילות, רחבות ועמומות אף יותר מאלו הקבועות לפי סעיף 3ב לחוק יסודות התקציב, התשמ"ה – 1985 (להלן – חוק יסודות התקציב).

ויתירה מכך, ההצעה מייעדת הסדר ייחודי למוסדות להשכלה גבוהה, רחב יותר מאשר לכלל מוסדות הציבור הנתמכים מתקציבי המדינה, תוך סימון המוסדות להשכלה גבוהה והמרחב האקדמי כמרחב הטעון הגבלות מיוחדות של חופש הביטוי בעוד שההיפך צריך להיות הנכון. העילות להתערבות ושלילת תקציב כוללות, בין היתר, התבטאות המותרת לכל אזרח ואף מותרת לכל מוסד ציבור אחר.

ההסמכה הישירה של שר החינוך לפגוע הקצאה התקציבית למוסד להשכלה גבוהה היא בעייתית במיוחד גם מאחר והיא פוגעת בעקרון התקצוב העצמאי של המוסדות להשכלה

אמיר אלשטיין

יו"ר הוועד המנהל

הנשיא העשירי ראובן ריבלין

יו"ר של כבוד

יוחנן פלסנר

נשיא

חברי הוועד המנהל

עו"ד ליאת אהרנסון

אלי גרונר

פרופ' ורד וניצקי-סרוסי

ד"ר חן ליכטנשטיין

מזל מועלם

שגריר לשעבר שלי מרדור

פרופ' פאדיה נאסר אבו-אלהיג'א

עו"ד אבי פישר

ד"ר מיכל צור

יוסי קוצ'יק

המועצה הבינלאומית

פרופ' רונלד דניאלס, יו"ר

השופטת רוזלי סילברמן אבליה, קנדה

אן אפלבוואם, ארה"ב

השופטת דורית ביניש, ישראל

השופט סטיבן ברייר, ארה"ב

פרופ' משה הלברטל, ישראל

פרופ' כריסטוף מרקשיס, גרמניה

ד"ר שרון נוריאן, ארה"ב

השופט אברהם סופר, ארה"ב

ברט טפנס, ארה"ב

פרופ' גרהרד קספר, ארה"ב

סגני נשיא

פרופ' סוזי נבות, מחקר

ד"ר ישי ג'סיץ, פרס, אסטרטגיה

עמיתים בכירים

פרופ' תמר הרמן

פרופ' נתן זוסמן (אורח)

פרופ' עמיחי כהן

מר תומר לוטן (אורח)

פרופ' יותם מרגלית

פרופ' דניאל סטטמן

פרופ' בני פורת

פרופ' קרנית פלוג

פרופ' מרדכי קרמיצר

פרופ' גדעון רהט

ד"ר תהילה שוורץ אלטשולר

פרופ' יובל שני

מייסדים

ד"ר אריק כרמון

ברנרד מרכוס (1929-2024)

מוכיר המדינה ג'ורג' שולץ (1920-2021)

גבוהה, בידי ות"ת - הפועל כגוף בלתי תלוי וחוצץ בין הממשלה לבין המוסדות להשכלה גבוהה. עיקרון זה מתחייב, לשם הגנה על ערכי החופש האקדמי ולשם יצירת סביבה המאפשרת באופן אופטימאלי את הישגי המוסדות האקדמיים לטובת החברה כולה והמשק.

התוצאה תהיה אפקט מצנן קשה ופגיעה חמורה בחופש האקדמי בישראל ובמערכת ההשכלה הגבוהה כולה, פגיעה קשה בעצמאות מנגנוני התקצוב ופוליטיזציה של התנהלות המוסדות להשכלה גבוהה, פגיעה בלתי חוקתית בחופש הביטוי ובחופש המחשבה ובחופש האקדמי של המוסדות להשכלה גבוהה ושל אנשי סגל אקדמי רק בשל היותם אקדמאים. כל אלה יביאו לפגיעה ארוכת טווח בחברה הישראלית כולה.

המוצע:

לפי ההצעה, שר החינוך יהיה רשאי להפחית מסכומים המיועדים למוסד להשכלה גבוהה מתקציב המדינה, אם, לאחר ששמע את המוסד, נוכח שהמוסד הוציא הוצאה "עבור שיתוף פעולה עם גוף ישראלי או שאינו ישראלי", בפעילות שיש בה אחד האלה: (1) שלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית; (2) קריאה להעמדה לדין של חיילי צבא הגנה לישראל בערכאות בינלאומית; (3) תמיכה במאבק מזוין, של מדינת אויב או של ארגון טרור, נגד מדינת ישראל; (4) קריאה לחרם ותמיכה בחרם, משיכת השקעות או הטלת סנקציות על מדינת ישראל או אזרחיה; (5) הסתה לגזענות או לאלימות. הפחתת התקציב תהיה לפי כללים שיקבע שר החינוך בהתייעצות עם שר האוצר.

עיקרי עמדתנו:

המצב הקיים -

א. במצב הקיים מתקצבת מערכת ההשכלה הגבוהה על ידי הוועדה לתכנון ולתקצוב שליד המועצה להשכלה גבוהה ובכך מובטח עיקרון הריחוק מן הממשלה, כך שהחלטות התקצוב הספציפיות של מוסדות אינם כפופים לקשר ישיר עם הדרג הפוליטי. עיקרון חשוב זה מובטח מאז שנת 1977, בהחלטת הממשלה 666 שהקימה את ות"ת. מודל זה מאפשר את מימושו הראוי של עיקרון החופש האקדמי והחופש המנהלי של המוסדות להשכלה גבוהה, המעוגן בסעיף 15 לחוק המועצה להשכלה גבוהה, התשכ"ח – 1958. עיקרון זה הינו חיוני לקיום איכותי של מערכת ההשכלה הגבוהה. לשרים לא נתונה סמכות לעניין תקצוב של מוסדות ספציפיים להשכלה גבוהה.

ב. הדין הכללי קובע מגבלות ביטוי, במסגרת הדין הפלילי החל על כל אדם בישראל, וביניהם איסורי הסתה לגזענות, לאלימות ולטרור ומגבלות לעניין המאבק בטרור, ואיסורי פגיעה בדגל המדינה. ממילא, גם המוסדות להשכלה גבוהה כפופים לדין הכללי, שאכיפתו נתונה בידי גופי האכיפה ובתיאום עם היועצת המשפטית לממשלה.

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

ג. בנוסף, לפי הדין הכללי החל על מוסדות נתמכים ומתוקצבים, ובכללם המוסדות להשכלה גבוהה, מאז התיקון בשנת 2011, קובע סעיף 3ב לחוק יסודות התקציב מנגנון לשלילת תקציבים מגוף שהוציא הוצאה שהיא במהותה אחד מאלה: (1) שלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית; (2) הסתה לגזענות, לאלימות או לטרור; (3) תמיכה במאבק מזוין או במעשה טרור, של מדינת אויב או של ארגון טרור, נגד מדינת ישראל; (4) ציון יום העצמאות או יום הקמת המדינה כיום אבל; (5) מעשה של השחתה או ביזוי פיזי הפוגע בכבוד דגל המדינה או סמל המדינה.

ד. המנגנון לקיצוץ תקציבים לפי סעיף 3ב לחוק יסודות התקציב מבוסס על בחינה מקצועית של הטענות כנגד הגוף וכן חוות דעת משפטיות. הסמכות של שר האוצר, מותנית בהסכמת השר הממונה על על סעיף התקציב שלפיו מתוקצב או נתמך אותו הגוף, אך רק לאחר קבלת חוות דעת של היועץ המשפטי של משרד האוצר ולאחר קבלת המלצה של צוות מקצועי שחברים בו נציג משרד המשפטים, עובד משרד האוצר ועובד המשרד שהשר שלו ממונה על סעיף התקציב שלפיו מתקצב או נתמך הגוף.

ה. המנגנון הקיים מבטיח כי סמכות פוגענית זו, המאפשר קיצוץ מתקציבי מוסדות, עד פי שלושה מתקציב הפעילות ה"בעייתית", לא יופעל אלא לאחר בחינה מקצועית ומשפטית. זאת על מנת להבטיח שהפעלת הסמכות תהיה מקצועית ועניינית, תעמוד באמות מידה משפטיות, תוך התחשבות במעמדו המיוחד של חופש הביטוי בשיטה המשפטית שלנו, ורגישות ליחסים המורכבים שבין מוסדות נתמכים לבין הדרג הפוליטי.

ו. נציין כי גם החוק הקיים, שכלולים בו מנגנונים מאזנים כאמור, הוא חוק שיש בו פוטנציאל פגיעה קשה ותומן בחובו אפקט מצנן על חופש הביטוי. העתירה שהוגשה נגד חוקתיותו נדחתה על ידי בית המשפט העליון, הגם שהדגיש את הקשיים שהוא מעורר. זאת, בשל העדר בשלות, כל עוד לא יושם החוק בפועל ובין השאר תוך הדגשת המנגנונים הפרוצדורליים שבחוק והאפשרות להעלות את הטענות החוקתיות בהליך מנהלי קונקרטי, אם יינקט.¹

ההבדל בין ההסדר המוצע למצב הקיים –

ההסדר המוצע שונה מן ההסדר הקיים:

(א) מוצע להעניק את הסמכות לשר החינוך, בגדר סמכות ייחודית והפעלת שיקול דעת פרטני של שר החינוך כלפי מוסדות להשכלה גבוהה מתוקצבים.

¹ בג"צ 3429/11 התיכון הערבי האורתודוקסי חיפה נ' שר האוצר (5.1.2012).

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

וזאת, גם בעילות שלגביהן שר האוצר מוסמך כלפי כלל המוסדות ;
(ב) מוצע להעניק את הסמכות ללא כל איזונים, בלא שנדרשת בחינה מוקדמת של צוות מקצועי בין משרדי וקבלת חוות דעת משפטית ;
(ג) שלילת התקציב אינה מוגבלת בגובהה ויכול שתהיה יותר מפי שלושה מעלות הפעילות שהתקיימה ;
(ד) הסמכות המוצעת עניינה בהוצאת תקציב לשיתוף פעולה עם גוף אחר, ישראלי או שאינו ישראלי, בפעילות שמקיימת את אחת העילות ;
(ה) העילות לשלילת תקציב שונות מאלו החלות על כלל המוסדות הנתמכים והמתקצבים לפי סעיף 33 לחוק יסודות התקציב.
בסמכות שר החינוך המוצעת התווספו עילות שלא קיימות בסעיף 33 לחוק יסודות התקציב: 1. קריאה להעמדה לדין של חיילי צבא הגנה לישראל בערכאות בין לאומיות ; 2. קריאה לחרם ותמיכה בחרם, משיכת השקעות או הטלת סנקציות על מדינת ישראל או אזרחיה.
לעומת זאת, לא מוצע להקנות לשר החינוך סמכות לשלילת תקציב בגין חלק מן העילות הקיימות בסעיף 33: 1. הסתה לטרור ; 2. ציון יום העצמאות או יום הקמת המדינה כיום אבל ; 3. מעשה של השחתה או ביזוי פיזי הפוגע בכבוד דגל המדינה או סמל המדינה.

השלכות ההסדר המוצע והביקורת עליו

- א. שר החינוך יוסמך באופן ישיר לבחון את התקיימות העילות ושמיעת המוסד, הוא יוסמך להחליט ללא כל חובה לקבל חוות דעת מקצועית או לשמוע עמדה משפטית. ההצדקה לחובת היוועצות מקצועית ומשפטית היא כבדה במיוחד משום שמדובר בעילות שעניינן חופש הביטוי וחופש האקדמי, שהוא חופש ביטוי ומחשבה ייחודי ובעל חשיבות מיוחדת. החופש האקדמי נועד להבטיח ולעודד חשיבה מאתגרת, שאינה מהססת לבחון בחינה ביקורתית כל הנחה, מוסכמה או "פרה קדושה". חשיבה כזו היא תנאי ליצירתיות ולמקוריות באקדמיה.
- ב. קשה להבין מדוע מנגנון לקבלת החלטה מושכלת שנקבע בחוק יסודות התקציב אינו מתאים גם לענייננו ומדוע התקרה שנקבעה שם הוסרה כאן, עולה חשש כבד לפוליטיזציה של ההכרעות בהקשר הזה, לפתיחת פתח לשרירות ולפגיעה בלתי מוצדקת בחופש הביטוי ובחופש האקדמי.
- ג. ההסמכה הישירה של שר החינוך לפגוע הקצאה התקציבית למוסד להשכלה גבוהה היא בעייתית במיוחד גם מאחר והיא פוגעת בעקרון התקצוב העצמאי של המוסדות להשכלה גבוהה, בידי ות"ת - הפועל כגוף בלתי תלוי וחוצץ בין הממשלה לבין המוסדות להשכלה גבוהה. עיקרון זה מתחייב לשם הגנה על ערכי

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

החופש האקדמי ולשם יצירת סביבה המאפשרת באופן אופטימאלי את הישגי המוסדות האקדמיים לטובת החברה כולה והמשק.

ד. ההצעה מתייחסת לשיתוף פעולה עם גופים אחרים כאל מהלך חשוד. אין ליחס הזה כל הצדקה, והוא חותר תחת יכולתם של מוסדות להשכלה גבוהה לפעול באופן חופשי כנדרש. שיתוף הפעולה עם גופים אחרים הוא ממהותה של ההשכלה הגבוהה – השואפת להרחיב ידע ולחפש אחר האמת, תוך החלפת דעות שונות ובחינה ביקורתית של נקודות מבט שונות. שיתופי הפעולה המובהקים הם עם מוסדות להשכלה גבוהה אחרים, עם מוסדות להשכלה גבוהה בעולם, עם גופי מחקר בארץ ובעולם, עם מומחים לנושא, עם התעשייה ועם המשק. שיתופי הפעולה מניבים מחקרים טובים יותר, מניבים התפתחות תעשייתית, מניבים כנסים בינלאומיים ומעמד בינלאומי.

ה. המוסדות להשכלה גבוהה בישראל סובלים מזה זמן מהחרמה גלויה או מוסווית על ידי מוסדות מקבילים וחברי סגל בעולם. בין השאר, נסמכת ההחרמה הזו על סממנים של פוליטיזציה בהשכלה הגבוהה בישראל, על פגיעה שלטונית בעצמאותה ובאי-תלותה בשלטון. ההצעה הנדונה לא תביא שום תועלת, אך כרוך בה נזק: היא תהיה "נכס" עבור אויביה של ישראל וקרדום לחפור בו נגד ההשכלה הגבוהה שלה. היא תפגע במעמדם הבינלאומי של המוסדות להשכלה גבוהה בישראל, ועקב כך ביכולת הפעולה שלהם ובהישגיהם.

ו. שיתופי הפעולה נעשים באופן ספוראדי על-ידי אנשי הסגל בתחומי פעולתם. מכאן שתולדה נוספת של המוצע היא הנעת המוסדות להשכלה גבוהה לניהול ריכוזי של המוסדות, באופן שעלול לפגוע בחופש האקדמי של חברי הסגל ולפגוע בפיתוח תחומי המחקר שלהם.

ז. העילות הנוספות על העילות לפי סעיף 3ב לחוק יסודות התקציב הן עילות עמומות ורחבות, שאינן מייצגות איסורים פליליים בתחום הביטוי ומשמעותם קביעת הסדרים ספציפיים למרחב האקדמי, שחמורים יותר מאלה החלים על כל אדם בישראל. זאת, מבלי שמוצע הסבר להחמרה זו.

ח. כך למשל, עמדתה של ישראל היא שאין לבית הדין הפלילי הבינלאומי סמכות לדון ישראלים. לעמדה זו יש בסיס איתן. אך הדעה ההפוכה, הן במישור העקרוני והן במישור הפרטני, מצויה בתחום המובהק של חופש הביטוי. הדעת אינה סובלת שניתן יהיה להטיל עיצומים על השמעתה במוסד להשכלה גבוהה, על בסיס שיתוף פעולה עם גוף אחר. בעידן בו אנו חיים לא ניתן להעלים מן המפה דעות, גם כאלה שהן מקוממות. צעדים להשתקתן הם בלתי יעילים ועשויים להעיד דווקא על חולשה המשתיקים. זאת ועוד, עמדה כזו מבטאת התנכרות למשפט הבינלאומי, עמדה שמדינה ישראל אינה יכולה להרשות לעצמה מבחינת מעמדה הבינלאומי, שאינו מעמד של מעצמה.

ט. גם בכל האמור בעילת הקריאה לחרם, נוסח העילה המוצע הוא עמום ורחב מזה

הקבוע לפי החוק למניעת פגיעה בישראל באמצעות חרם, התשע"א – 2011 (להלן – החוק למניעת חרם). גם בהקשר זה כי המציעים לא הראו הצדקה לקבוע הסדר נפרד וייחודי למוסדות להשכלה גבוהה. לא ניתן גם לקבוע שקריאה לחרם או עיצום על אזרח ישראלי הם לעולם בבחינה עוול שאינו נתון לכפרה ושלכן השמעתה מצדיקה דיכוי של חופש הביטוי. יצויין כי גם לגבי החוק למניעת חרם קבע בית המשפט העליון כי טרם בשלה האפשרות לדון בחוקתיותם של הסעיפים הקובעים אפשרות לשלול קבלת תמיכות מן המדינה, קודם שנקבעים בעניינם תקנות וקודם שניתן להיווכח באופן יישומם על ידי הממשלה.²

י. בנוסף, ככל שמתבצעות פעולות שיש בהן הפרה של הדין הפלילי, לרבות בהקשרים של שימוש לרעה בחופש הביטוי, אין מחלוקת כי ניתן לקיים הליכים לפי הדין הפלילי. כך לגבי פעולה של כל אדם בישראל ובכלל זה של מוסדות להשכלה גבוהה, נתמכים או לא נתמכים, אשר עולה כדי הפרה של הדין הפלילי בהקשרים הרלבנטיים לעילות שבהצעה. גבולות חופש הביטוי כפי שהם משורטטים על ידי הדין הפלילי מחייבים גם את המוסדות להשכלה גבוהה. גם מטעם זה, אין כל הצדקה להסדרים מיוחדים בענייני ביטוי ביחס למוסדות להשכלה גבוהה, ורק לגבי המתקצבים שבהם.

הפגיעה בחופש הביטוי היא פגיעה בזכות אדם וזכות אזרח מרכזית. פגיעה בזכויות חוקתיות יכולה להעשות רק אם היא לתכלית ראויה, במידה שאינה עולה על הנדרש, והולמת את ערכיה של המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית. בבחינה חוקתית כבר בשלב התכליתי, נכשלת ההצעה כישלון חמור. ההצעה אינה מפרטת מקרים בהם התקיימו פעולות בשיתוף פעולה עם גופים אחרים, ישראליים או שאינם ישראליים, שמקיימים עילות אלה והגבלתם היא בגדר תכלית ראויה. לא זו אף זו, ההצעה אינה מפרטת מדוע אין להסתפק בסעיף 3ב לחוק יסודות התקציב גם לעניין פעולות של מוסדות להשכלה גבוהה, ובהוראות הדין הפלילי, במקרים הנדרשים.

דומה שאין המדובר אלא בהמשך הניסיון לסמן ללא הצדקה את המרחב האקדמי כמרחב "מסוכן" לכאורה, שיש להגבילו הגבלות מיוחדות. בעוד שההשכלה הגבוהה חיונית לחברה כמרחב חשיבה פתוח, כמרחב שבו מתקיים חופש ביטוי מיוחד ורחב, לתועלת החברה כולה. הפסול המובהק של ההצעה הוא שאין באה לענות על צורך חברתי אמיתי, למרות שהיא מתיימרת לכך. היא מוציאה דיבתם של אנשי האקדמיה ומוסדותיה - רעה, ללא בסיס עובדתי. היא בבחינת השמצה של המוסדות להשכלה גבוהה ועיוות המציאות. עניינה האמיתי הוא בסתימת פיות וברדיפה פוליטית, ויש בה פגיעה חמורה

---

² בג"ץ 5239/11 אורי אבנרי ואחרים נ' הכנסת, ניתן ב-15 באפריל 2015

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

באקדמיה הישראלית ובדמוקרטיה הישראלית.

לא ניתן לנתק את ההצעה גם מההקשר הכללי של רצף הצעות חוק, והחלטות ממשלה ששוחקות את הדמוקרטיה הישראלית, ואף ספציפית רודפות את חופש הביטוי בכלל ואת החופש האקדמי בפרט³. מהלכים כאלה של רדיפה, דיכוי והשתקת האקדמיה, נפוצים בקרב דמוקרטיות במשבר. כך למשל בהונגריה ובפולין.⁴

סיכום

הצעת החוק מבקשת ליצור הסדרים ייחודיים למערכת ההשכלה הגבוהה ומוסדותיה המתקצבים, באופן שאין בו כדי לשרת תכלית ממשית כלשהיא, אלא שיש בו כדי לקדם משטר מאיים של סתימת פיות ופוליטיזציה בהשכלה הגבוהה.

החוק המוצע טומן בחובו השלכות קשות ומאיימות על החופש האקדמי בישראל, על יכולת הפעולה התקינה של המוסדות להשכלה גבוהה ומעמדם בארץ ובעולם, ועל חופש הביטוי והמחשבה באופן כללי. מדובר בהצעת חוק הפוגעת קשות בחופש הביטוי שיהיה לה אפקט מצנן והרסני על ההשכלה הגבוהה בישראל. ההצעה לא מצביעה על צורך אמיתי המעוגן במציאות ומכאן שהיא בלתי חוקתית באופן מובהק.

בברכה,

ד"ר עמיר פוקס

עו"ד עדנה הראל – פישר

³ כך למשל, ההצעה שתאפשר לפטר מרצים בהליך מנהלי על סמך טענה של "תמיכה או עידוד" לטרור: הצעת חוק המועצה להשכלה גבוהה (תיקון – פיטורי סגל אקדמי בשל הסתה או תמיכה בטרור והפחתת תקציב) בתשפ"ד – 2024. ראו גם חוות דעתנו בנושא (מרדכי קרמניצר, עדנה הראל פישר, עמיר פוקס): <https://www.idi.org.il/knesset-committees/54789>. על ההקשר הכללי של "ההפיכה המשטרית" ראו: ענת טהון אשכנזי ודפני בנבניסטי, **סקירת המהלכים להחלשת הדמוקרטיה הישראלית: סיכום שנת 2024**, המכון הישראלי לדמוקרטיה (ינואר 2025).

⁴ ראו: עודד רון, יובל שני ומרדכי קרמניצר, **דמוקרטיות במשבר**, המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ' 49-50 (2020); פרופ' סוזי נבות, פרופ' מרדכי קרמניצר, ד"ר גיא לוריא, ד"ר עמיר פוקס, עו"ד ספיר פז, **התיקון לביטול עילת אי-הסבירות, התמונה הכוללת – דיון משווה על דמוקרטיות בנסיגה**, המכון הישראלי לדמוקרטיה (2024).